

Genom en hoppkräfta tar sig Guineamasken in i människokroppen och gör bärarna sjuka. Inget vaccin eller medicin finns att få, men information och enkla vattenfilter har lett till att sjukdomen är på väg att utrotas.

Filtrerat vatten bästa medlet mot Guineamasken

Guineamasken, en infektionssjukdom som drabbat miljoner människor i Afrika och Asien är på väg att bli den andra sjukdomen i mänsklighetens historia att utrotas efter smittkoppor, och den allra första sjukdom någonsin att utrotas utan vaccin.

Det var världshälsoorganisationen WHO som i slutet av 1980-talet satte som mål att sjukdomen skulle utrotas, och idag är man nära målet. Västafrikanska Ghana är det land som idag har flest smittade kvar.

– Vårt dagliga liv här i byn har förändrats dramatiskt. Att

folk nu är fria från Guineamasken betyder att de kan sköta sina dagliga sysslor utan problem, säger Sumayafi Chipura i byn Ganbuga i norra Ghana.

Hon är en av de många volontärer som arbetar med att utrota Guineamasken. Trots att hon inte kan läsa och skriva så reser hon runt i byarna och samlar information om misstänkta smittade eller berättar för befolkningen om hur de kan skydda sig från att infekteras.

Dracunculiasis, eller Guineamaskinfektion, är en synnerligen otrevlig åkomma. *Dracunculus medinensis* är en rundmask (nematod) som lever i människokroppen och blir en meter lång innan den bryter igenom huden för att släppa ifrån sig sina larver. Även om den i sig inte är dödlig så är det en mycket plågsam åkomma som tidigare lamslagit hela samhällen i Afrika och Asien.

Det är framförallt genom sekundära infektioner via öppningen där masken tränger ut ur kroppen som bärarna blir sjuka. Masken orsakar också ofta överkänslighetsreaktioner. Själva extraheringen av masken, som traditionellt sker genom att den långsamt lindas upp

Abedail Jakubu har precis fått såret där masken tagit sig ut tvättat och omlagt av byns volontär. Masken har först lindats runt en bomullstuss och dragits ut ytterligare ett par centimeter. Varje dag måste processen upprepas tills masken är helt ute.

runt en pinne och dras ut centimeter för centimeter, kan ta månader. Då masken i samband med den här processen ibland går av och kryper tillbaka in i kroppen så dör den och förkalkas och kan orsaka att kroppsdelen förlamas.

Men genom ett mycket framgångsrikt globalt utrotningsprojekt som leds av amerikanska The Carter Cen-

ter är nu masken på utdöende. Det finns inget vaccin och ingen medicin mot maskinfektionen, utan det är framförallt genom massiv information och distribuering av enkla vattenfilter som sjukdomen är på väg att utrotas.

I Asien är masken idag borta och i Afrika återstår endast omkring 12 000 fall, varav det stora flertalet i Ghana och Sudan. Då utrotningskampanjen inleddes i slutet av 1980-talet

bar uppskattningsvis 3,5 miljoner människor på masken. Det innebär att man idag raderat mer än 99,5 procent av alla fall. Förhoppningen är att masken ska vara helt utrotad år 2009.

– Framgången för programmet beror framförallt på att vi snabbt upptäcker varje nytt fall, vilket i första hand görs av våra volontärer ute i byarna. Så fort volontärerna har upptäckt ett nytt fall så tar de

hand om personen och förklarar för dem att de inte får klivna ner i och förorena vattenkällor, säger Dr Andrew Seidu Korkor, som leder Ghanas nationella utrotningsprogram.

– Den andra delen handlar om att distribuera filter i alla byar och samhällen, fortsätter Dr Seidu, och att tala om för befolkningen hur de ska användas på rätt sätt.

Filtren filtrerar helt enkelt bort den hoppkräfta som bär

på maskens larver. Dels finns det små personliga filter som kan bäras i ett snöre kring halsen så att man alltid har det med sig när man är ute och arbetar. Dels finns ett tygfilter som kan användas för att filtrera större mängder vatten som burits hem till byn.

I viss mån har utrotningskampanjen också använt sig av ett bekämpningsmedel vid namn Abate, som då det tillsätts vat-

Damata Fusheni från byn Tingole i norra Ghana har inte fått Guineamask efter det att hon började använda sitt vattenfilter för tre år sedan. Filtrret, som skyddar användaren från att få i sig den hoppkräfta som bär på masklarverna, bär hon alltid med sig när hon går ut på fälten för att arbeta.

tenkällor dödar hoppkräftan. Men eftersom det är ett mycket dyrt preparat så har det inte använts i någon större omfattning.

Istället är det alltså ett tätt nätverk av volontärer och andra kreativa sätt att nå ut till befolkningen med information om hur de kan skydda sig, som fått masken på fall. Bland annat har i Ghana en lokalt väldigt populär teatergrupp rest runt med en specialskriven pjäs som handlar om Guineamasken, där informationen vävts in i ett humoristiskt sammanhang. Ytterligare en informationskanal är radioreklam på en rad olika lokala språk.

I och med framgångarna finns det nu också förväntningar på att det här arbetet ska komma att bana väg för liknande aktioner mot andra sjukdomar.

– En annan fördel av att bli av med Guineamasken är att vi samtidigt bygger upp en infrastruktur för att beröra andra hälsofrågor, säger Philip Downs, som arbetar som teknisk rådgivare för Carter Center i Ghana.

– Förhoppningsvis leder det till att vi i framtiden kan kontrollera och kanske även utrota också andra sjukdomar på det här viset, säger han.

Sumayafi Chipura arbetar sedan ett par år tillbaka med att resa runt bland närliggande byar för att informera om hur man skyddar sig mot att infekteras med Guineamask. Det är tack vare den här typen av informationsarbete som sjukdomen nu är på väg att utrotas.

Sumayafi Chipura ser också positivt på framtiden:

– Jag tror att utbildning kring hygienfrågor kommer att intensifieras ännu mer framöver, då folk förstår att de gör det här för sitt eget bästa och inte för någon annans skull, säger hon.

Text: **Marcus Hansson** frilansjournalist och **Peter Bjurbo** SR-medarbetare
Foto: Marcus Hansson

Utrotandet av Guineamaskinfektionen beror mycket på att man har distribuerat filter i byar och samhällen. Stora tygfilter kan användas för att filtrera större mängder vatten som burits hem till byn.

Växer till sig i huden

Det är när människor dricker vatten som innehåller en viss hoppkräfta av släktet Cyclops, som i sin tur ätit maskens larver, som de smittas.

Hoppkräftan förtärs i människokroppens magsäck och släpper då ut larverna, som under tiden i hoppkräftan har genomgått två förpuppningsstadier så att de nu är köns mogna maskar. De rör sig ut i vävnaderna runt magen där de parar sig.

Hanmasken dör kort därefter, medan den befruktade honmasken rör sig ut till olika delar av kroppen där den växer till sig i hudens bindväv under ett års tid.

Därefter söker den sig ut ur kroppen. Vanligast är att masken blottas i benen, men den kan komma ut praktiskt taget

överallt; till exempel i ögon, mun och testiklar. Det finns fall där människor haft över trettio maskar på en gång. När masken ligger nära huden bildas en varböld som när den spricker blottas djuret. Smärtan gör att bäraren genast vill skölja den drabbade kroppsdelen i vatten, och det är då masken sprutar ut sina larver.

I vattnet äts de nu frilevande larverna av hoppkräftan, och så är cirkeln sluten.

Länkar:

The Carter Center: www.cartercenter.com
Världshälsoorganisationen: www.who.int/ctd/dracon/Smittskyddsinstytutet: www.smittskyddsinstytutet.se/SMItemplates/Article.aspx?id=3203

Testosteron kan bli framtidsmedicin för kvinnor

Behandling med testosteron kan ge kvinnor sexlusten tillbaka och öka såväl välbefinnande som bentäthet och muskelmassa sedan äggstockarna blivit bortopererade eller i samband med klimakteriet. Men kunskaperna om behandlingens effekter hos kvinnor är ofullständiga.

– Det behövs fler studier innan vi vet tillräckligt mycket om doseringsnivåer bland annat, säger Britt-Marie Landgren, professor i obstetrik och gynekologi vid Karolinska Universitetssjukhuset Hud-
dinge.

Ett bidrag är en avhandling av Angélique Flöter Rådestad, specialistläkare vid kvinnokliniken, Karolinska Universitetssjukhuset Solna (se sidan 634 i detta nr av LT).

– Den är välgjord, ett bra inlägg i debatten om ett aktuellt

ämne, tycker Britt-Marie Landgren.

I flera andra europeiska länder, exempelvis Tyskland, Holland och England, är testosteronbehandling av kvinnor betydligt vanligare. Där tas också äggstockarna bort i större utsträckning än i Sverige, enligt Britt-Marie Landgren.

– Testosteron ges många gånger i tillägg till östrogen eller som ett kombinationspreparat. En behandling som efterfrågas av många kvinnor i Sverige, säger hon.

Ändå tror Britt-Marie Landgren inte att testosteronet kommer att få samma proportioner som östrogenet en gång hade.

– Inställningen till hormonbehandling har generellt blivit mer negativ. Men det är svårt att sja om framtiden, vi

får invänta ökad kunskap, säger hon.

Överläkaren Claes Gottlieb, docent vid IVF och fertilitetsmottagningen på Sophiahemmet i Stockholm, är en av få svenska gynekologer som behandlar kvinnor med testosteron.

– Jag stödjer mig på utländska studier och på egna erfarenheter, säger Claes Gottlieb, som noggrant följer upp sina patienter med blodanalyser och kliniska undersökningar.

– Det är omkring 15 år sedan jag började behandla kvinnor med testosteroninjektioner. De få kvinnor som får behandlingen upplever att de mår mycket bättre, trots eventuella bieffekter, tillägger han.

Claes Gottlieb framhåller att det är ytterst viktigt att patienterna är medvetna om ris-

ken för biverkningar. Testosteronbehandling kan ge bestående förstoring av klitoris och ett något sänkt röstläge. Andra bieffekter, som dock försvinner om behandlingen avslutas, är akne och ökad behåring.

Målet är naturligtvis att hitta en dos, individuell för varje patient, som inte ger några eller ytterst få biverkningar.

Claes Gottlieb efterfrågar också fler studier för att testosteronbehandling ska bli mer legitimt.

– Redan nu finns belägg för att testosteron påverkar sexualiteten, energin och humöret. När vi har ännu mer dokumentation på bordet är jag övertygad om att det kommer att bli en vanligare behandlingsmetod, säger han.

Amelie Cardell

Nikotinläkemedel till försäljning i butiker

Både bra och dåligt, tycker Gunilla Bolinder om förslaget att tillåta försäljning av nikotinläkemedel i butiker.

Nikotinläkemedel ska få säljas överallt där tobak säljs. Förutsättningen är att man får ett tillstånd från Läkemedelsverket. Varje försäljningsställe måste också ha tillgång till en apotekare eller receptarie som ansvarar för tillsynen. Det föreslår en statlig utredning som överlämnades till regeringen i torsdags.

– Både bra och dåligt, summerar Gunilla Bolinder, överläkare och chef vid kliniskt kunskapscentrum, Karolinska Universitetssjukhuset Solna.

Hon har ägnat sig åt tobaksinformation i 20 år och är egentligen ingen vän av nikotinläkemedel.

Foto: Torbjörn Zadig

»Visst kan nikotinläkemedel vara ett alternativ för dem som inte klarar ett tvärt stopp«, säger Gunilla Bolinder, som egentligen inte är någon vän av nikotinläkemedel.

– Det är ju en drog i sig. Snart får vi bättre läkemedel som fungerar som antabus, så att nikotin helt enkelt smakar illa efter medicinering, säger Gunilla Bolinder.

De flesta personer som lyckats fimpas eller spotta ut snuset för gott har gjort det utan läkemedel. Viljan att sluta är oslagbart viktigast, betonar hon.

– Men visst kan nikotinläkemedel vara ett alternativ för de som inte klarar ett tvärt stopp.

Det ska vara lika lätt att få tag på nikotinläkemedel som det är att få tag på tobak. Annars är risken att den som håller på med seriös avvänjning köper tobak när apoteket är stängt. Så lyder den generella synpunkten bland läkare som är engagerade i frågan, enligt Gunilla Bolinder.

Å andra sidan finns en oro för att nikotinläkemedel blir en hipp grej, ett alternativ till exempelvis snus.

– Tobaksindustrin håller som bäst på att utveckla produkter som närmar sig läkemedlen. Skillnaden mellan vad som är nikotinprodukter och vad som är nikotinläkemedel blir alltmer subtil, förklarar hon.

Apoteket varnar för risken att rökare och snusare går från ett beroende till ett annat om försäljningen släpps fri.

– Sannolikheten för att förbli rökfri mångdubblas för den som använder nikotinläkemedel i kombination med rådgivning, säger Stefan Carlsson, VD för Apoteket.

Utredningen föreslår fri prissättning, och Gunilla Bolinder välkomnar det väntade pris-
kriget.

– Hittills har nikotinläkemedel varit dyrare per milligram nikotin jämfört med snuset. Det är ett fruktansvärt dåligt budskap från samhället, säger hon.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 april 2007.

Amelie Cardell

amelie.cardell@lakartidningen.se